

İslâm Ceza Hukuku Sahasındaki Ruhsat Örnekleri

Mehmet Ali Var*

Öz: Azîmet ve ruhsat İslâm hukukunun önemli konuları arasında yer alır. Azîmet, bütün mükellefler için konulan genel hükümler; ruhsat ise gerekli şartların bulunması halinde kullara getirilen özel hükümlerdir. Müslüman durum ve şartlara göre her iki hükümle de amel edebilir. Ruhsatın uygulanması için bazı sebeplerin bulunması gerekir. Fakihler arasında sayıları farklı olarak değerlendirilen ruhsat sebeplerine dayanarak kullara bir takım kolaylıklar getirilmiştir. Mükellef, ruhsat sebepleri bulunduğu sürece bu ruhsatlarla amel etmeye devam eder ve bundan dolayı kınanamaz. Fıkıhın üç temel alanı olan ibadetler, muamelât ve ukûbât sahasında birçok ruhsat örneği bulunmaktadır. Kaynağı itibarıyla ilâhi bir hukuk olan ceza hukukundan suçlular, ruhsat hükümlerinden şartlarına göre faydalanabilirler. Bu çalışmada fıkıh kitaplarında dağınık halde bulunan şahitlik ve hâkimlik, bazı had cezalarının uygulanmaması ve meşru müdafaa halinde saldırganı öldürme ruhsat örnekleri bir araya getirilmeye çalışılmıştır. İslâm hukukunda işlenen suç ve bu suçta verilecek ceza arasında makul bir denge bulunur. Cezalandırma esas gaye olmayıp zarûreten başvurulacak bir metottur. Suçu işleyen fail hukuktaki karşılığına göre cezalandırılır. Ancak öyle durumlar vardır ki mücrime bu cezalar tatbik edilemeyebilir. Dinimizde bunlara ruhsat denilir. Bu çerçevede makalemizde girişten sonra birinci bölümde azîmet ve ruhsatın tanımları, ikinci bölümde ruhsat sebepleri ile cezaların tatbikini engelleyen ruhsat örnekleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Azîmet, Ruhsat, Sebep, Kolaylık, Ukûbât.

Licence Samples in Islamic Criminal Law Within The Framework of Tenacity and Licence

Abstract: Azimet and license are among the important subjects of Islamic law. Azimet, general provisions for all taxpayers; license, on the other hand, are special provisions brought to the users if the necessary conditions are met. A Muslim can act with both provisions with both provisions depending on the situation and conditions. There must be some reasons for the license to be applied. Based on the reasons for license, the number of which is evaluated differently among the jurists, some conveniences have been brought to the servants. As long as there are reasons for the license, the taxpayer license provisions according to their conditions. In this study, it has been tried to bring together the examples of witnessing and judgeship, the non-implementation of some hadd penalties and the license to kill the attacker in self-

* Mehmet Ali Var, Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum Türkiye.

Mehmet Ali Var, Ph.D. Student, Hitit University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Çorum Turkey.

varoglu5@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6108-1233

defense, which are scattered in the fiqh books. In Islamic law, there is a reasonable balance between the crime committed and the punishment to be given for this crime. Punishment is not the main goal, it is a method that is used out of necessity. The perpetrator of the crime is punished according to the law. However, there are situations in which these penalties may not be applied to the criminal. In our religion, these are called reasons for permission. In our religion, these are called licenses. In this context, after the introduction in our article, the definitions of determination and license in the first part, the reasons for the license and the examples of licenses that prevent the application of the penalties are discussed in the second part.

Keywords: Islamic Law, Tenacity, Licence, Reason, Convenience, Punishments

Giriş

İslâm hukuku insanın dünya ve ahirette huzurunu gaye edinen bir hukuk nizamıdır. Bu amaçla bir takım kurallar getirmiş ve bu kurallara uyulmasını emretmiştir. Toplumun düzeninin sağlanması ve insanlığın huzuru ancak emir ve yasaklara tabi olmakla ve dini gerektiği gibi yaşamakla mümkün olur. İslâm, hükümlerin yerine göre tam ve tavizsiz olarak uygulanmasını emrederken, yerine göre ve şartların oluşmasıyla daha hafif olan kuralların uygulanmasına da müsaade etmiştir.

Azîmet ve ruhsat mükellefin şartlarına göre tercih edilerek tatbik edilecek olan hükümlerdir. Azîmet ve ruhsat konusu, İslam hukukunun esasen fûrû alanına ait olmakla beraber fıkıh usûlü eserlerinde ele alınmıştır. Fakihler tarafından mevzu genellikle teklîfî hükümler içinde ele alınırken, bazen vaz'î hükümler içinde işlenmiştir.¹ Hanefîler, azîmet ve ruhsatı teklifi hükümler konusu içinde anlatmış, Şâfiîler ise meseleyi vaz'î hükümler içinde değerlendirmişlerdir.²

Ruhsatlara temel teşkil eden bazı hukukî prensipler bulunmaktadır. Bunlar zarûret, meşakkat ve kolaylık ilkeleridir.³ Allah Teâlâ İslam'ı kolay kılmıştır. Bu kolaylık prensibi sayesinde İslam, inanç ve ibadetiyle, muamele ve ahlâkıyla bir bütün olarak cihanşümül hale gelmiştir. Kişinin günlük hayatını sürdürüp sosyal ve aile hayatı vazifelerini yerine getirirken ibadetlerini de yerine getirebilmesi çoğu zaman dinde sağlanan kolaylıklarla mümkün olmaktadır. İslam'ın sağladığı bu kolaylık sadece ibadetlere has olmayıp, medenî hukuk, şahsî hukuk ve ceza hukukunun pek çok sahasında kendini göstermektedir.

1 Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fî Usûl-ü Fıkıh* (Beyrut: Müessesesi-i Kurtuba Yayınları, 2. Basım, 1987), 50.

2 Beşir Gözübenli, *Fıkıh Usûlü* (Erzurum: İlitam Yayınları), 204.

3 Mehmet Ali Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38-51.

Ruhsatlara temel teşkil eden bazı hukukî prensipler bulunmaktadır. Bunlar zarûret, meşakkat ve kolaylık ilkeleridir.³ Allah Teâlâ İslam'ı kolay kılmıştır. Bu kolaylık prensibi sayesinde İslam, inanç ve ibadetiyle, muamele ve ahlâkıyla bir bütün olarak cihanşümul hale gelmiştir. Kişinin günlük hayatını sürdürüp sosyal ve aile hayatı vazifelerini yerine getirirken ibadetlerini de yerine getirebilmesi çoğu zaman dinde sağlanan kolaylıklarla mümkün olmaktadır. İslam'ın sağladığı bu kolaylık sadece ibadetlere has olmayıp, medenî hukuk, şahsî hukuk ve ceza hukukunun pek çok sahasında kendini göstermektedir.

Ruhsatların meydana gelmesini sağlayan ruhsat sebepleri vardır. Ruhsat sebeplerinin neler olduğu hakkında farklı tespitler yapılmıştır. Bu kolaylık sebeplerini dört kabul ederek ele alanlar olduğu gibi⁴, altı⁵, yedi⁶ veya dokuz olarak⁷ belirtenler de bulunmaktadır. Tarafımızca ruhsat sebepleri altı kabul edilerek zarûret, meşakkat, ihtiyaç, ikrah, yolculuk ve hastalık olarak ele alınıp incelenmiştir. Ele almış olduğumuz örnekler konunun bu şekilde olduğunu istikra yöntemiyle ortaya koymaktadır.⁸

Azîmet ve ruhsat alanında İslam hukukunda birçok müstakil çalışmanın yanında⁹ ülkemizde bizden önce iki yüksek lisans tezi ve bir doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde fûrû örnekleri olmakla beraber bunlar daha ziyade usûl yönü ağır basan çalışmalardır. Bunlar:

1. Muammer Vural'ın, "*İslam Hukukunda Azîmet ve Ruhsat*" adlı yüksek lisans tezi. Çalışma, Atatürk Üniversitesi SBE Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı'nda 1997 yılında yapılmıştır.

2. Sefa Atik'in, "*Kulluktaki Denge unsuru olarak Azîmet ve Ruhsat ilişkisi*" isimli yüksek lisans tezi. Bu tez Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 2003 yılında çalışılmıştır.

4 Halit Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi Azîmet ve Ruhsat ilişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 125-126.

5 Muammer Vural, *İslam Hukukunda Azîmet ve Ruhsat* (Atatürk Üniversitesi, SBE Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 55.

6 Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî Kavâidi ve fûrû fikhî's-Şâfiyye* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983), 76-80; Zeynüddin b. İbrahim el-Maruf İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Mutî el-Hafız (Dimeşk: Darü'l-Fikir, 1. Basım, 1983), 84-90.

7 Mustafa Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali* (Ankara: Akçağ Yayınları, ts.), 213.

8 Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*, 54-89.

9 Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*, 6-8.

3. Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri de Halit Çalış'ın, “*İslam’da Kolaylaştırma İlkesi Azîmet ve Ruhsat İlişkisi*” adlı eseridir. Eser Ensar neşriyatta 2013 yılında yayınlanmıştır.

Makalemizin giriş kısmından sonra birinci bölümde azîmet ve ruhsat kavramlarının tanım ve hükümleri, ikinci bölümünde konunun ruhsat sebepleri ve İslam Ceza hukuku sahasındaki ruhsat örnekleri incelenmeye çalışılarak ilim erbabının istifadesine sunulmuştur. İbadetler ve muâmelât konusundaki ruhsatlar başka bir yazıda ele alınmaya çalışılacaktır.¹⁰

1. Azîmet ve Ruhsat

Azîmet ve ruhsat İslam hukukunun önemli konularındandır. Konu usûl kitaplarında ayrıntılı olarak yer almaktadır.

1.1. Azîmetin Sözlük ve Terim Anlamı

Azîmet (عزيمة) Arapça (عزم) kelimesinin mastarı olup sözlükte kuvvetli irade¹¹; gayret etmek, kesinleştirmek, kesinlikle kalbi bağlamak¹²; bir şeye kesin olarak yönelmek, niyetlenmek¹³; kastetmek¹⁴ manalarına gelir.

Azîmet kelimesi çeşitli ayet¹⁵ ve hadislerde¹⁶ sözlük anlamında yer almaktadır.

Terim olarak ilk dönem Hanefî fakihlerin Debûsî (ö.430/1039) azîmeti “*Allah’ın haklarından olmak üzere, Hak Teâlâ’nın bize görev olarak yüklediği ibadetler, helaller, haramlar gibi şeylerden ibarettir.*”¹⁷ diye tarif eder. Serahsî (ö.483/1090) “*Herhangi bir özre (âriz) bağlı olmaksızın başlangıçta meşru kılınan hükümlerdir.*”¹⁸ şeklinde tanımlar. Şâfiî

10 İbadetler ve muâmelat sahasındaki ruhsat örnekleri için bkz: Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*, 91-154.

11 Ubeydullah b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-Edille*, thk. Halil Muhyiddîn el-Melîs (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1. Basım, 1421/2001), 81.

12 Ali b. Muhammed el-Amidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (b.y. el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 1/131.

13 Zekiyüddîn Şaban, *Usûlü'l-Fıkhü'l-İslâmî* (Beyrut: Dârül-Kütüb, 2. Basım, 1971), 243.

14 Zeydan, *el-Veciz fî Usûlü'l-fıkh*,50.

15 *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2013), Âli İmrân 3/159; Âli İmrân 3/159.

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. es-Seyyid Ebu'l Meâtî'n-Nuri vd., (Beyrut: Âletü'l-Kütüb, 1.Basım, 1998), 2/243; 2/318.

17 Debûsî, *Takvîmü'l-Edille*, 81.

18 Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûl-i Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1. Baskı, 1414/1993), 1 /117.

âlimlerinden Gazâlî (ö.505/1111) “Allah’ın vacip (gerekli) kılması yoluyla kullara lazım gelen (yükümlülük) getiren şeylerdir.”¹⁹ Şâtıbî (ö.790/1388) de tanıma “baştan konan genel (küllî olan)”²⁰ özelliğini ilave eder.

Son devir İslam hukukçularından Bilmen, “Kulların özürlerine dayanmaksızın baştan itibaren meşru kılınan hükümlerdir.”²¹ derken; Atar, azîmet, “Meşakkat, zarûret gibi ârîzî bir özre bağlı olmaksızın baştan konan aslî hükümlerdir.”²² diye kavramın tanımını yapmışlardır.

Bu tariflerden anlaşıldığına göre azîmet, farz, vacip, haram, mekruh, mendup, mubah gibi bütün teklîfî hükümleri içine almaktadır.

1.2. Ruhsat

Konunun önemli lafızlarından olan ruhsatın sözlük ve terim manaları şu şekildedir.

1.2.1. Ruhsatın Sözlük Anlamı

Arapça (رخص) fiilinden gelen ruhsat kelimesi mastar olarak (رخصة) şeklinde “sühûlet ve kolaylık,”²³ veya “kolaylık ve serbest bırakmak”²⁴ anlamındadır.

Ruhsat kelimesi doğrudan sözlük ve terim manasında Kur’an-ı Kerim’de geçmemektedir. Ancak Kur’an’da sözlük anlamına gelen ayetler bulunmakta “teysir (kolaylık,²⁵ tahfif (hafifletmek))”²⁶ anlamında kullanılmaktadır.

Ruhsat kelimesi, hadislerde sözlük ve terim anlamında birçok defa kullanılmıştır. Bunlardan birinde yolcuların mest üzerine meshine ruhsat verilmesi konusunda, yolcuya abdest alıp mestlerini giydikten sonra geceleriyle beraber üç gün üç gece; mukime ise bir gün bir gece mest üzerine mesh etme ruhsatı verildiğini belirtmiştir.²⁷ Ramazan ayında oruç tutmanın sevap ve önemi hususunda Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimsenin ramazan dışında bir yıl oruç tutması o kişinin Allah’ın tanıdığı bir ruhsat olmadan, ramazan ayında

19 Ebu Hâid Muhammed b Muhammed Gazâlî, *el-Mustasfa min-İlmi’l-Usûl*, thk. Hamza b. Zuheyr Hafız (Medine: 1413), 1/329.

20 Ebî İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvafakat fî Usûlü’s-Şerîa*, nşr., Abdullah Dıraz (b.s., Mektebeti’t ticâriyyeh, ts.), 1/300.

21 Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Hukuku Terimler Sözlüğü*, Haz: Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016), 36.

22 Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 1988),130.

23 Serahsî, *Usûl*, 1/ 117; Zeydan, *el-Veciz Usûlü’l-fıkh*, 51.

24 Debûsi, *Takvîmü’l-Edille*, 81.

25 el-Kamer 54/32.

26 el-Kâria 101/8; en-Nisâ 4/28.

27 İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y., Müessese-i Risâle, ts.), “Taharet”, 86.

oruç tutmanın sevap ve önemi hususunda Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimsenin ramazan dışında bir yıl oruç tutması o kişinin Allah'ın tanıdığı bir ruhsat olmadan, ramazan ayında yediği bir gün orucun yerini tutmayacağını bildirmiştir.²⁸

1.2.2. Ruhsatın Terim Anlamı

Tespitlerimize göre ruhsat kelimesini terim olarak ilk kullanan İslam hukukçusu Debûsî'dir. Debûsî, kelimeyi lügat anlamında teysir ve tahfif etmek olarak kullanmıştır.²⁹ İlk devir Hanefî fakihlerinden Serahsî ruhsatı *“Kulların özürlerinden dolayı muharrim (haram kılan) delili bâkî kalmakla beraber mübah sayılan hükümdür.”*³⁰ diye tanımlamıştır.

Şafîî âlim Gazâlî ruhsatı *“Herhangi bir özür ve acizlik yüzünden haram kılıcı sebep mevcut olduğu halde, yapılması hususunda mükellefe genişlik tanınmasıdır”*³¹ şeklinde tanımlarken, Amidî ruhsat hakkında *“Haramlık sebebi devam etmekle beraber bir özür dolayısıyla fiilin caiz olmasıdır”*³² demiştir.

Son devir İslam hukukçuları ruhsatı *“Kulların özürlerine dayanarak kendilerine bir kolaylık ve müsaade olmak üzere ikinci derecede meşru kılınan hükümlerdir.”*³³ diye tarif etmişlerdir. Normal şartlarda haram olan içkinin susuzluktan ölmek üzere olana caiz olması veya zarûret halinde ölmeyecek kadar leş, domuz eti gibi şeylerin yenmesi, mukîm iken Ramazan orucunun vaktinde tutulması farz iken yolculukta ertelenmesine müsaade edilmesi birer ruhsattır.

Tanımlardan anlaşıldığına göre azîmet, genel ve aslî bir hüküm; ruhsat ise özür ve meşakkat gibi durumlar için kullanılan istisnaî ve özel bir hükümdür. Ruhsat'ın terim anlamı verilirken usûl eserlerinde çoğunlukla azimetle beraber kullanılır. Bunun için azîmet ilkten konulan aslî ve genel bir hüküm olduğundan, karşılığında ruhsat hükmü bulunmayan hususlarda azîmet kavramı kullanılmaz.³⁴

28 Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as, *Kitabü's-Sünen*, thk. Mumammed Avvame (Beirut: Müessesesi-i Dünyan, 1998), “Sıyam”, 38.

29 Debûsî, *Takvîmü'l-Edille*, 81.

30 Serahsî, *Usûl*, 1/117.

31 Gazâlî, *Mustasfa*, 1/ 330.

32 Amidî, *el-İhkâm fî Usûli'l Ahkâm*,1/132.

33 Bilmen, *İslam Hukuku Terimler Sözlüğü*, 175; Ali Haydar İbn Emin, *Dürerü'l-Hükkâm Şerh-ü Mecelletü'l-Ahkâm* (İstanbul: Şirketi Mertebe Matbaası, 2.Basım,1317/189), 1(1), 130, Md.18.

34 Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 85.

1.3. Azîmet ve Ruhsatın Hükümü

Azîmet, İslam hukukundaki asıl ve genel hükümlerdir. Bundan dolayı normal şartlarda devamlı uyulması gereken emir ve yasaklardır. İslamî hükümlerin esasını azîmet hükümleri teşkil etmektedir.³⁵ Mesela namaz, umumî olarak teşri kılınmış bir hükümdür, terk etmeyi gerektiren ciddî bir mazeret olmadıkça her zaman bu hükmün yerine getirilmesi icap eder.

Ruhsat ise, bazı zarûret ve güçlükler sebebiyle kullara azîmeti terk etme imkânı veren ve söz konusu ârizî durumlarla sınırlı olan hafifletilmiş hükümdür. Bunun için ruhsat ikinci derece olan bir hükümdür.³⁶ Meselâ Allah'a iman Müslüman için bir azîmettir; fakat kalben inanmak şartıyla ölüm tehdidi (ikrah) karşısında diliyle Allah'ı inkâr etme kolaylığının verilmesi bir ruhsattır.³⁷ Yine oruç tutmak normal şartlarda her Müslüman'a farz olan aslî bir hüküm azîmet iken, hasta ve yolcular için oruç tutmama kolaylığının tanınması bir ruhsattır. Aynı şekilde farz namazların kısaltılması, mestler üzerine mesh, kurban kesmenin düşmesi yolculuk sebebiyle verilen ruhsatlardır.³⁸

Azîmet ve ruhsatla amelin hangisinin daha faziletli olduğu hususu İslam âlimleri arasında tartışmalı bir konudur. Bazen ruhsatla amel hususunda açıklıktan darda kalanın zarûret sınırı aşılmaksızın ölü hayvan eti, domuz gibi şeyleri yemesinin mahsuru olmadığı³⁹ gibi mükellef serbest (mübah) bırakılmış; bazen naslar küfür kelimesini söylemeye ruhsat vermekle beraber,⁴⁰ Müseylime'nin işkence ettiği sahabelerde olduğu gibi⁴¹ azîmetle amel üstün görülmüş; bazen de zarûret halinde kişinin canını veya bir uzvunu kaybetme tehlikesi durumunda ölü eti yemek gibi ruhsatla amel etmek vâcib görülmüştür.⁴² Azîmetin hükmü kesin olduğu gibi, ruhsatın aslını oluşturan hüküm de kesindir.⁴³ Müslüman kendi şartlarına göre azîmet ve ruhsatla amel etmeye kendisi karar vermelidir.

35 Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2014), 212.

36 Mustafa Baktır, "Azîmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 330.

37 İbrahim Kâfi Dönmez, "Ruhsat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/208.

38 Suyûtî, *el-Eşbâh*, 77; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletühü* (Dimeşk: Darü'l Fikir, 2.Basım, 1985), 2/316-317.

39 el-Mâide 5/3.

40 en-Nahl 16/106.

41 Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Mugîretü'l-Cufiyyi'l-Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, (b.y., Darü'l-Tûku'n-Necât, 1311), "Megâzî", 10.13, 28; "Cihad", 170.

42 Zeydan, *el-Veciz*, 53; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 213.

43 Şâtıbî, *el-Muvafakat*, 1/ 339.

Ruhsatla amel etmenin meşrûiyeti konusunda icmâ bulunmaktadır. İslam hukuku âlimlerinden hiçbiri bu konuda ihtilaf etmemişlerdir. Yani ruhsat, kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olan hukukî bir kolaylıktır.⁴⁴

Mezheplerin farklı azîmet ve ruhsat tasnifleri vardır. Hanefîler, azîmetin kısımlarını teklifi hükmün kısımları olarak kabul etmişlerdir.⁴⁵ Ruhsatı ilk devir ve çağdaş Hanefî âlimlerinin çoğu genellikle dört kısma ayırarak incelemişlerdir.⁴⁶ Bazı âlimler buna ilave yapmışlardır.⁴⁷ Bunun yanında diğer mezhepler ruhsatı farklı bir şekilde tasnife tabi tutmuşlardır.⁴⁸

2. Ruhsatın Sebepleri

Ruhsat sebepleri fıkıh usulü eserlerinde genellikle “*esbâbü't-tahfif*” başlığı altında incelenmiştir. Bu tahfif veya kolaylık sebeplerinin sayılarını lügat ve terim manası olarak ele alanlar olduğu gibi sadece ayet ve hadislerde geçen sebeplerle sınırlayanlar da olmuştur. Bu sebepleri dört olarak ele alanlar olduğu gibi⁴⁹, altı⁵⁰, yedi⁵¹ veya dokuz olarak⁵² inceleyenler bulunmaktadır. Biz ruhsat sebeplerini örneklerden hareketle tüme varım metodu ile altı olarak kabul ederek zarûret, meşakkat, ihtiyaç, ikrah, yolculuk ve hastalık olarak ele alıp inceledik. Konuyu kısaca şu şekilde anlatabiliriz.

2.1. Zarûret

Zarûret, sözlükte “*mecbur olmak, ihtiyacı olmak*”⁵⁴ terim olarak ise “*Kişinin yasadık olarak yapmadığında ölmesi veya ölüme yaklaşması*”⁵⁵ veya “*Din ve dünyaya ait menfaatlerinin gerçekleşmesi zorunlu olarak kendisine bağlı olan şeyler*”⁵⁶ anlamındadır.

-
- 44 Hüseyin Halef Cebburî, *Ahkâmu'r-Ruhasıfî's-Şeriatî'l-İslamiyye* (Mekke: Mektebet-i Menar, 3.Basım, 1988),17.
 45 Büyük Haydar Efendi, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, nşr. M. Çevik-K. Meral (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2.Basım,1966), 405-407; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 120-129; Baktır, “Azîmet”, 4/ 330.
 46 Serahsî, *Usûl*, I, 117; Abdulvahhab Hallâf, *İlm-ü Usûlü'l-Fıkıh* (İskenderiye: Mektebeti'd-Daveti'l İslâmiyye, 2002), 121-124; Zeydan, *el-Vecîz*, 51-52; Şaban, *Usûlü Fıkıh*, 244-247; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 213.
 47 Dönmez, “Ruhsat”, 35/209
 48 Dönmez, “Ruhsat”, 35/209; Cemaleddin İnevî, *et-Temhîd fî Tahrîci'l-furûi ale'l-Usûl* (Beyrut: b.y.,1.Basım, 1980), s.72-73.
 49 Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 126.
 50 Vural, *İslam Hukukunda Azîmet ve Ruhsat*, 55.
 51 Suyûtî, *el-Eşbâh*, 76-80; İbn Nuceym, *el-Eşbâh*, 84-90.
 52 Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, 213.
 53 Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*, 54.
 54 Rahmi Yaran, *İslam Fıkıhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması* (İstanbul: İFAV, 2007),46.
 55 Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 85.
 56 Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/8.

Zarûret, hayati tehlike dolayısıyla kişinin yapmak zorunda kaldığı şeylerdir. İnsan, bu yasağı veya haramı işlemediği zaman zarûriyyat-ı hamse denilen can, din, nesil, akıl ve mal değerlerinden biri tamamen ortadan kalkar veya telafisi mümkün olmayacak şekilde zarar görebilir.⁵⁷ Kur'an'da bazı ayetlerde zarûret haline işaret edilmiş Allah'ın, zorda kalan insanın yardımına yetişeceğinden⁵⁸ ve yiyeceklerle ilgili asli haramlar belirtildikten sonra zarûret hallerinde bu haramlardan yenilmesinde bir sakınca olmadığı konusunda ruhsatlara değinilmiştir.⁵⁹ Konu birçok hadiste belirtilerek⁶⁰ mevzûnun önemi dile getirilmiştir. Zarûrete kaynaklık eden bazı hadis-i şerifler şöyledir: Hz. Peygamber'in Yevmü'l-Kilâb'da burnu kesilen Urfece b. Esad'ın altından burun edinmesine ruhsat vermesi,⁶¹ Abdurrahman b. Avf ile Zübeyr b. Avvâm'a cilt hastalığı sebebiyle ipek elbise giymelerine,⁶² Zâti Selâsil Gazvesi'nde soğuk bir gecede ihtilam olup ölmek korkusundan yıkanmayıp teyemmüm ederek cemaate namaz kıldırın, daha sonra durum kendisine anlatılınca Peygamberimizin Amr b.el-As hakkında sükût edip takriren bu kişiye ruhsat vermesi,⁶³ Ebu Vakıd el-Leys'den rivayet edilen ve bir adamın Peygamberimize gelip "Bize meyte yemek ne zaman helal olur?" sorusuna Efendimiz'in (s.a.v.) "*Sabah akşam içecek bir şey, yerden biten baklagil cinsinden yiyecek bir şey bulamazsanız, o zaman meyteyi yiyebilirsiniz.*"⁶⁴ diye buyurması zarûrete verilen bazı misallerdir. Diğer bir rivayette aç kalan kişinin zarûret halinde başkasının malından izin almadan yenmesine cevaz verilmiştir.⁶⁵

2.1.1. Zarûretin Mahiyeti ve Zarûret Sebepli Ruhsatlar

Zarûret kavramı, küllî kaideler içinde önemli yer tutan ve üzerine birçok ruhsat bina edilen bir terimdir. Mecelle'ye baktığımız zaman zarûretle ilgili olarak, "*Zarûretler memnû olan şeyleri mübah kılar.*"⁶⁶ şeklinde yer almıştır. Bu kaide Kur'an'daki haramlar

57 Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 58; a. mlf., "Zaruret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/141.

58 en-Neml 27/62.

59 el-Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/119, 145; Nahl, 16/115.

60 Bkz. Var, *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*, 41-42.

61 Ebû Dâvûd, "Hâtem", 7; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu'l Kebîr*, thk. Beşar Avvâl Maruf (Beyrut: Darü'l Garbi'l İslami, 1. Basım, 1996), "Libas", 31.

62 Buhârî, "Libâs", 29; Ebu'l Hasen Müslim b. el-Haccac el-Neysaburî, *Sahih-i Müslim*, thk. Ebu Kuteybe (Riyad: Darü't Tîbe, h.1426), "Libâs" 24; Ebû Dâvûd, "Libâs", 13; Tirmizî, "Libâs", 2; İbn Mâce, "Libâs", 17.

63 Ebû Dâvûd, "Taharet", 126; Buhârî, "Teyemmüm", 7.

64 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/ 318; Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî's Semerkandî, *Sünen-i Dârimî*, tsh. Mirac Muhammed (b.y., Kadimî Kütüphane, ts.), "Edâhî", 24.

65 Ebû Dâvûd, "Büyü", 29.

66 Ali Haydar İbni Emin, "*Dürerü'l-Hükkâm*, I (1), 130, Md.21; Ali Hikmet Berkî, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* (İstanbul: Hikmet Yay, 1985), 21.

sayıldıktan sonra ancak “*zarûret halindekiiler istisna*”⁶⁷ ayetinden çıkarılmıştır.⁶⁸ Aynı şekilde “*Zarûretler kendi miktarınca takdir olunur.*”⁶⁹ , “*Iztırar gayrın hakkını iptal etmez.*”⁷⁰ maddeleri de doğrudan konuyla ilgili olduğu görülür.

İslam hukukunda Müslüman zarûretler karşısında üç şekilde hareket edebilir. Zarûretler bazen yasakları kaldırılıp ruhsat verilirken, bazen de haramlık durumu devam eder.

a) *Zarûret halinde yasaklığı kalkan haramlar*: Yiyecek bulamayan kişi açlık halinde meyte, domuz eti veya helal olmayan bir şeyi yemesi, içki içmesi gibi.⁷¹ Zarûret halinde bu yiyecek ve içeceklerden yenilip içilmesine Hanefîlerce ruhsat verilmiştir. Hatta zarûret halinde leş veya domuz eti yemenin vacip olduğu mükellefin bu ruhsatı kullanmayıp ölmesi halinde günahkâr olacağı belirtilmiştir.⁷² İmam Mâlikî ve Şâfiî’ye göre zarûret halinde içki içmek caiz değildir. Bunlara göre içki, susuzluğu gidermek yerine daha da artırmaktadır. Hanefîler adına Cessas, bu iddiaları reddederek, zarûret halinde insanı hayatta kalmayı sağlayacak kadar içkiye ruhsat vermiştir.⁷³ Doğan, akbaba, karga ve atmaca gibi yırtıcı kuşların artığı olan suların temiz sayılması ve bunlarla temizlik yapılabileceğine hükmedilmesi, ruhsatın zarûret ve ihtiyaç sebebine dayanmaktadır. Esasen bu kuşlar, leş yiyen kuşlardır ve gagaları leş ve pisliklerle temas halindedir. Kıyasa göre, yırtıcı hayvanlarda olduğu gibi yırtıcı kuşların artığı da pis sayılır. Ancak istihsan deliline göre ve zarûreten caiz kılınıp ruhsat verilmiştir.⁷⁴

b) Yasaklığı kalkmayıp zarûret halinde ruhsat verilen haramlar: Zarûret ve tam ikrah altındaki birinin başkasının malını telef etmesi gibi.⁷⁵ Bir kimse açlıktan ölmek durumuna düşerse bedelini daha sonra vermek suretiyle sahibinin izni olmadan başkasının malını alabilir. Başkasının malını yemek ancak helak olma durumunu giderecek kadar olup daha fazlası caiz değildir. Aynı şekilde kişi kendini korumak için saldıran hayvanı öldürebilir,

67 el-En’âm 6/119.

68 Mustafa Ahmed Zerka, *el-Medhal-Fıkhü'l-Amm* (Dimeşk: Darü'l-Kalem Matbaası, 3. Basım, 2004), 2/1003.

69 Ali Haydar İbni Emin, “Dürerü'l-Hükkâm”, I(1), 133, Md.22.

70 Ali Haydar İbni Emin, “Dürerü'l-Hükkâm”, I(1), 153, Md.33.

71 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiye ve Istılahatı Fıkhiye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayını, 1985), 1/ 262; Alaüddîn Ebi Bekir b. Mesud el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi fi tertîbi's-şerâi* (Beyrut: Dârü'l-Küttâbü'l-Arabî, 2. Basım, 1974), 7/ 176.

72 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 7/176; Dönmez, “Ruhsat”, 35/ 209; Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, 1/132.

73 Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessas, *Ahkamü'l Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî (Beyrut: Darü'l-İhyai Matbaası, 1992) 1/ 159-160.

74 Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, 181; Abdullah b. Mahmut b. Mevdûd el-Mevsilî, *Kitâbü'l İhtiyâr li-Talîli'l-Muhtâr* (Beyrut, Dârü'l Marife, 7. Basım, 2015), 1/ 26.

75 Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, 1/262.

giderecek kadar olup daha fazlası caiz değildir. Aynı şekilde kişi kendini korumak için saldıran hayvanı öldürebilir, bedelini sahibine daha sonra öder. Bu gibi durumlarda kişinin cezâî sorumluluğu yoktur, dinimizde bunlara ruhsat verilmiştir.⁷⁶ Bir insanın ikrah altında kelime-i küfrü söylemesi ve zahiren Allah'ı inkâr etmesine ruhsat verilmekle⁷⁷ beraber sabredip küfür kelimesini söylememesi azîmettir.⁷⁸ İkrâh altında Hz. Peygambere veya başka dini değerlere küfretmek de aynı hükümdedir.⁷⁹

c) *Yasaklığı asla kalkmayan haramlar*: Birini zulmederek öldürmek, bir organını kesmek veya zina etmek gibi.⁸⁰ Bir kişi tehdit altında olup zarûret halinde olsa bile başkasını öldürmek veya bir organını kesmek fiilini işleyemez. Hatta bir insanın ikrah karşısında başkasını öldürmesi kendi ölümünden daha büyük günah sayılmıştır.⁸¹ Dinimizde bu durumlar için asla ruhsat yoktur.

2.1.2. Ukûbât Sahasındaki Ruhsat Örnekleri

Ukûbat alanında belirli ruhsat sebeplerinden dolayı bazı kolaylıklar sağlanmıştır.⁸² Bu ruhsatların bir kısmı zarûret dolayısıyla konularak kulların faydalanmasına gidilmiştir. Bu ruhsatlar suçu işleyen ve yakınları için kolaylıklar sağlarken, kan davası gibi ilkel yöntemlerden insanları uzaklaştırarak, toplumsal barışın sağlanmasına katkı sağlamıştır.

2.1.2.1. Şahitlik ve Hâkimlikle İlgili Ruhsatlar

Şahitlik ve hâkimlikle ilgili ruhsatlar ikiye ayrılarak ele alınacaktır.

2.1.2.1.1. Şahitlikle İlgili Ruhsatlar

İslam hukukunda genel olarak bir olay hakkında karar verirken en az iki şahidin bulunması gerekir,⁸³ zina şahitliğinde ise bu sayı dörde çıkar.⁸⁴ Ancak zarûretten dolayı erkeklerin bakamayacağı doğum, bekâret gibi konularda kadının tek başına şahitliği yeterli kabul edilir.⁸⁵ Aynı şekilde Hanbelîlere göre vasiyet konusunda bir erkek veya kadının şهادeti

76 Ali Haydar İbn Emin, "Dürerü'l-Hükkâm", 1(1), 131; Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, 1/ 265; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü* (Dimeşk: Darü'l Fikir, 2.Basım, 1985), 5/ 394.

77 Nahl, 16/106.

78 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 7/, 176-177; Zeydan, *el-Veciz*, 52; Dönmez, "Ruhsat", 35/208; Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 169.

79 Yaran, *İslam Fıkında İhtiyaç Kavramı*, 128.

80 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 7/ 177; Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, 1/ 262.

81 Ali Haydar İbn Emin, "Dürerü'l-Hükkâm",1(1), 132.

82 Şâtîbî, *el-Muvafakat*, 2/11; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 296; Zeydan, *el-Veciz*, 52; Vehbe Zuhaylî, *Nazariyyetü'z-zarûreti's-şer'iyye* (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 4. Basım, 1985), 54.

83 el-Bakara 2/282; el-Maide 5/106; et-Talak 65/2.

84 en-Nisâ, 4/15; Merginânî, *el-Hidâye*, 5/ 401.

85 Şemsüddîn Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.),16/142-143; Burhaneddin Ebî Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, *el-Hidâye şerhü Bidâyetü'l-mübtedî* (Karaçi: Mektebetü'l-Büşra, 2008), 5/403, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, tsh. Muhammed Zührî en-Neccâr (b.y.,1. Basım, 1961), 7/48.

kabul edilir.⁸⁶ Şafîilere göre iki kadının şahitliği bir erkek yerine geçer. Dolayısıyla dört kadının şahitliği, erkeklerin öğrenemediği konularda iki erkeğin şehadeti yerine geçmektedir.⁸⁷

Şahitlerin adaletli olması yani fâsık olmaması esastır, bu konuda bütün mezhepler ittifak halindedir.⁸⁸ Çünkü Allah Teâla olayların şahitlendirilmesini isterken, şahitler için “*adalet sahibi*” olmasını ister.⁸⁹ Genel anlamıyla Allah’a isyan eden, günahkâr insan anlamında kullanılan fâsık ve fîsk terimlerinin tarifleriyle kapsamaları konusunda bazı farklı görüşler bulunmasına rağmen bütün ehl-i sünnet âlimleri ehl-i kible olan fâsığın mümin olduğu konusunda ittifak halindedir. Ancak fâsık için bazı kısıtlamalar bulunmaktadır.⁹⁰ Cenâb-ı Allah, şahitlerin verdiği haberler karşısında dikkatli olunmasını ve hadisenin iç yüzünün araştırılmasını ister. Bundan dolayı mahkemede şahitlik yapacak kişilerin fâsık olmaması istenir.⁹¹ Ancak bu durum mahkemede şahitlik yapacak özellikte şahit bulama durumu neticesinde hak kaybına sebep olabilir. Onun için Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde çok uygun görülmesi de hâkim, adaletli şahit bulunmaması durumunda fâsıkların şahitliğini kabul eder. Çünkü fâsıklık adaleti zedelese de doğruluk vasfını ortadan kaldırmaz.⁹²

Netice olarak istenilen şekilde adalet vasfına sahip şahit bulunmadığı zaman zarûret ve ihtiyaç sebebiyle bu vasfa sahip olmayanların da mahkemede şahitliği kabul edilir. Fîsk durumunu taşıdığı sübjektif ve takdiri özelliklerinden dolayı belirtilen kısıtlamayı fikhî yönden ziyade aklâkî bir durum olarak değerlendirmek gerekir.⁹³

2.1.2.1.2. Hâkimlikle İlgili Ruhsatlar

Şahitliğe ehil olan kimseler hâkimliğe de ehil sayılır. Hâkimlerde bulunması gereken bazı şartlar vardır. Bu şartlardan birisi de hâkimlerin “fâsık” olmamasıdır.⁹⁴ Hanefîlere

86 Muvafukiddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dârü'l-Alemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997), 14/128.

87 Şafîî, *el-Ümm*, 7/48.

88 Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (b.y., Darü'l-Marife, 6. Basım, 1982), 2/462.

89 et-Talak 65/2.

90 Yusuf Şevkî Yavuz, “Fâsık”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/204.

91 el-Hucûrat 49/6.

92 Merginânî, *el-Hidâye*, 5/405-410; Şerefüddîn el-Haccavî el-Makdisî, *el-İknâ fi fikhî'l -Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.), 4/431.

93 Yusuf Şevkî Yavuz, “Fâsık”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/205.

94 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/460.

göre hâkimin şahitlik şartlarını taşımadıkça bu görevi üstlenmesi doğru değildir. Ancak adalet hususunda bu ideal şartın bulunmaması durumunda fâsık kişilerden de hâkim tayin edilirse verdikleri hükümler geçerli olur.⁹⁵ Başka bir ifadeyle devlet başkanı fâsık birini hâkim tayin etmişse o hâkimin verdiği kararlar geçerlidir. Bunun sebebi insanların haklarının kaybolmaması için zarûret halinin bulunmasıdır. Ancak böyle kişilerin kadılığa getirilmemesi daha uygundur.⁹⁶ Devlet başkanının tayin ettiği hâkim bir belde birden çok ise kişinin bu görevi kabul etmesi farz-ı kifaye, tekse farz-ı ayn olur.⁹⁷ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre fâsık velâyet hakkını kaybeder, kadı olarak tayin edilemez.⁹⁸ Ancak Şâfiîlere göre ideal manada tüm şartları taşıyan kişi bulunmazsa devlet başkanı, güçlü, fâsık ve mükallid (müctehid olmayan) birini de kadı olarak tayin edebilir. Bu tayin zarûret sebebiyle geçerli olur ve kabul edilir.⁹⁹

Hâkimler ve şer'î cezaları infaz etmekle görevli kişilerin tasarrufları görevin ifası sebebiyle hukuka aykırılık ortadan kalmış olur ve bu kişilerin tasarrufları hukuka uygun olduğu için cezalandırılmaları söz konusu olmaz. İdam dışındaki had cezalarını uygularken mahkûm ölecek veya herhangi bir organı sakat kalacak olsa ittifakla tazminat gerekmez.¹⁰⁰

2.1.2.2. Had Cezalarının Uygulanmama Ruhsatı

İslam hukukunda cezalar suçla ilgisi yönünden had, cinayet (kisas, diyet) ve tazir cezaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Had sözlükte *menetmek, engellemek, iki şeyin karışmasını önlemek için araya konulan sınır* olarak tanımlanmıştır.¹⁰¹ Terim olarak, “*Ceza müeyyidesinin uygulanmasını gerektiren çirkin fiillerin işlenmesine mani olmak için Allah hakkı olarak farz kılınan belirli cezalardır.*”¹⁰² Bu cezalar hukuk düzeninde önceden Kitap ve Sünnet tarafından konulmuş olan cezalardır.

95 Merginânî, *el-Hidâye*, 5/436.

96 Şemsüddîn Muhammed b. Hatip Şirbînî, *Muğni'l-muhtac ilâ marifeti meâni'lfâzi'l-minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1988), 4/502; Yaran, *İslam Fıkında İhtiyaç Kavramı*, 340; Yavuz, “Fâsık”, 12/205.

97 Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, 4/498-499.

98 Yavuz, “Fâsık”, 12/205.

99 Muhyiddin Ebî Zekerîya Yahya b. Şeref Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* (Beyrut: Darü'l-Minhâc, 1. Basım, 2005), 557.

100 Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yay., 2. Basım, 2019), 67.

101 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/36; Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 107.

102 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/36; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 4/ 68.

2.1.2.2.1. Hırsızlık Cezasını (Hadd-i sirkat) Uygulamama Ruhsatı

İslam'ın getirdiği sistem içinde insanların açlık yüzünden hırsızlık yapmaya mecbur kalması düşünülemez. Çünkü İslam'da zekât ve infak müessesesi getirilmiş, fakirlerin gözetilmesi istenmiştir. Bu vazife terk edilir ve kişi açlıktan dolayı mecburen hırsızlık yaparsa had cezası uygulanmaz.¹⁰³

İslam hukukuna göre hırsızlık *“tam ehliyet sahibi bir kişinin muhafaza altında bulunan başkasına ait on dirhem değerinde bir malı, gizlice bulunduğu yerden hırsızlık fiiline şüpheli bırakmayacak şekilde almasıdır.”*¹⁰⁴ Hanefilere göre had gerektiren hırsızlık suçunun oluşması için hırsızın akıllı ve ergen olması, çalınan malın menkul ve en az 10 dirhem değerinde olması, koruma altında bulunması, sahibinin rızası olmadan gizlice ve kasıtlı olarak alınması gerekir.¹⁰⁵

Kur'an'da *“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (insanlara) bir ibret olmak üzere ellerini kesin...”*¹⁰⁶ buyrulur. Bu ayetin hükmü yani el kesme cezası Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında uygulanmış, ancak kıtlık senesi (Hicretin 18.yılı) denilen yılda, hırsızlık yapanlara hadd-i sirkat tatbik edilmemiştir. Bunun sebebi zarûret hali olup, ızdırar durumunda başkasının malından yeteri kadar yemek mübahtır.¹⁰⁷ Ayrıca şüpheli durumlarda da had cezası uygulanmaz.¹⁰⁸

Serahsî, kıtlık senesiyle ilgili şöyle bir olay daha anlatır: Bir adam yanında omuzlarında et yüklü iki kişiyle Hz. Ömer'in yanına geldi ve “Benim on aylık gebe bir devem vardı. Baharı bekler gibi onu bekliyordum. Bu iki adamı onu kesmiş olarak buldum” dedi. Hz. Ömer ona “Bu devene karşılık on aylık gebe iki deveye razı olur musun? Çünkü biz ağacın üzerindeki hurmadan ve kıtlık senesinde hırsızlıktan dolayı el kesmiyoruz.”¹⁰⁹ dedi. Benzer bir hadisede Hz. Ömer, açlıktan dolayı hırsızlık yapan kölelerin elini kesmemiş, kölelerin efendisi Hâtıb'a köleleri aç bıraktığı için devenin sahibine dört bin dirhem yerine sekiz bin dirhem ödeme cezası vermiş¹¹⁰ yine İbn Abbas da açlıktan hırsızlık yapan başka bir köle

103 Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Yay., 1986), 1/220.

104 Merginânî, *el-Hidâye*, 4/137; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1985), 1/125.

105 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/125-126; Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 108-109.

106 el-Mâide 5/38.

107 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/140.

108 Zuhaylî, *Nazariyye*, 54.

109 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/140.

110 Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım,1996), 71.

için aynı fetvayı vermiştir.¹¹¹ Aynı şekilde çocuk, deli ve mükrehin (zorlanan) eli ceza ehliyetine haiz olmadıkları için hırsızlık sebebiyle kesilmez.¹¹²

Netice olarak başkasının malını açlık gibi zarûret sebebiyle çalan kişilere hadd-i sirket uygulanmaz. Çünkü İslam bu konuda ruhsat vermiştir, ruhsat da cezayı düşürür.¹¹³ Bu gibi durumlarda İslam tarihi boyunca ta'zir cezası nev'inden çeşitli cezalar uygulanmıştır.¹¹⁴

2.1.2.2.2. İçki İçme (Hadd-i şüreb) Cezasını Uygulamama Ruhsatı

İslam'ın haram kıldığı fiillerden biri de içki içmektir. Müslüman bilerek ve isteyerek sarhoş edici şeylerden içerse cezalandırılır. Kur'an'daki *"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."*¹¹⁵, *"Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"*¹¹⁶ ayetleri ve *"Dünyada şarap içen ve bundan vazgeçip tövbe etmeden ölen kimse ahirette ondan mahrum olacaktır."*¹¹⁷, *"Her sarhoşluk veren içki haramdır."*¹¹⁸ veya *"Her sarhoşluk veren hamrdır (şarap gibidir), her hamr da haramdır."*¹¹⁹ gibi hadislerde içkinin uhrevî cezası ve büyük günah oluşu belirtilmiştir. İslam hukukçuları insanın akline, nesline ve malına zararlı içkinin dünyevî cezası hakkında ittifak etseler de miktarı konusunda ihtilaf etmişlerdir.¹²⁰

Hanefilere göre, naslarda geçen şey hamr (الخمير) dır. Hamrdan (şarap) az veya çok içmek-sarhoş etmese bile- 80 celde had cezası gerektirir. Şarap dışındaki sarhoşluk veren bütün içkiler haram olmakla beraber, had gerekmesi için içenin sarhoş olması icap eder. Sarhoş olmazsa tazir cezası gerekir. Cumhuriyet ulemaya göre sarhoşluk veren içeceklerin hepsinin ayette geçen hamr kelimesine dâhil olduğunu belirterek her hangi bir ayırımı gitmeden az veya çok içki içmenin haram olduğunu ve herkesin cezalandırılacağını ifade ederler.¹²¹

111 Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 71.

112 Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, 509.

113 Hayreddin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: Marifet yayınları, 1984), 1/ 249.

114 Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/393.

115 el-Mâide 5/90.

116 el-Mâide 5/91.

117 Buhârî, "Eşribe", 1; Müslim, "Eşribe", 8.

118 Buhârî, "Edeb", 4; Müslim, "Eşribe", 7; Tirmizî, "Eşribe", 2.

119 Buhârî, "Edeb", 80; Müslim, "Eşribe", 74-75; Ebû Dâvûd, "Eşribe", 5; Tirmizî, "Eşribe", 1.

120 Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 119.

121 Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 7/39; Mevsilî, *Kitâbü'l İhtiyâr*, 4/99-100, Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, 3/252-253.

Şarap içen veya diğer içkilerden içip sarhoş olan kişinin suçu naslarda sabit olmakla beraber, Hz. Peygamber devrinde cezanın miktarı tayin edilmemiştir. Ancak hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde bu ceza 40 celde olarak tatbik edilmiştir. Ebu Bekir aynen uygulamış, Hz. Ömer sahabe ile istişare ederek bunu 80 sopaya çıkarmıştır.¹²² Ebû Hanife, Malik, Ahmed b. Hanbel, Evzaî, Sevrî'ye göre şarap içme haddi gerektiren bir suçtur ve cezası 80 celde vurulmalıdır. Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak ve Zâhirîlere göre şarap içmenin cezası 40 celde olup, üzerine ilave edilen diğer 40 celde tazir cezasıdır.¹²³

İçki içmenin cezası böyle olmakla beraber Hanefî mezhebine göre susuzluktan ölmek üzere olup başka içecek bulamayan veya boğazına takılan lokmayı yutmak için kişi zarûret halinde içki içebilir, dinimizde buna ruhsat verilmiştir. İnsan bu yüzden ölürse günahkâr olur.¹²⁴ Tam (mülcî) ikrah durumunda şarap içmek için zorlanan kişiye bütün mezheplerce had cezası uygulamak gerekli değildir. Baskı ve zorlama (mülcî ikrah) altında kalan kişinin içki içmesi bir suç değil, bilakis bu ikraha uyması mübahtır.¹²⁵

Diğer mezheplerde susuzluk konusunda zarûret halinde de içki içmenin mübah olup olmadığı tartışmalı bir konu olmakla beraber, mülcî ikrah karşısında içki içilebileceği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.¹²⁶

2.1.2.3. Meşru Müdafaa Halinde Saldırganı Öldürme Ruhsatı

Meşru müdafaa, insanın kendisinin veya başkasının canına, malına veya namusuna haksız şekilde yapılan saldırıyı uygun bir kuvvetle def etmeye denir.¹²⁷ Ayeti Kerime'de "... *O hâlde size kim saldırırsa, siz de ona size saldırdığı gibi saldırın...*"¹²⁸ buyrulur. Bunun sünnetten delili ise Hz. Peygamber'in "*Malı uğrunda öldürülen şehittir; kanı uğrunda öldürülen şehittir; dini uğrunda öldürülen şehittir; ailesi uğrunda öldürülen şehittir.*"¹²⁹ şeklindeki emridir.

122 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 132-133.

123 Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 120-121.

124 Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/159-160; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi*, 7/176; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 9/184; Zeydan, *el-Vecîz*, 51, 52-54.

125 Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, 5/395.

126 Şâfiî, *el-Ümm*, 2/253; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/83; Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/159-160; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/ 499-500; Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, 1/184.

127 Abdülkadir Udeh, *Teşrî'u'l-Cinâî'l İslâmî* (Beyrut: Darü'l-Katibü'l-Azalî, ts.), 1/473; Zuhaylî, *Nazariyye*, 143; Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, 168.

128 el-Bakara 2/194

129 Tirmizî, "Diyât", 22.

Zikredilen ayet ve hadisten din, mal, can ve namusu savunmanın vacip olduğu bu uğurda öldürülen kişilerin şehit olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre haksız saldırıyı uzaklaştırmak için işlenen fiil mahiyeti itibariye suç olsa da, müdafaa hakkı hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla İslam hukukunda meşru müdafaa'nın hukuki temeli, Kitap, Sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır.¹³⁰

Modem ceza hukuku sisteminde “hukuka uygunluk sebepleri”nden biri olarak ele alınan meşru müdafaa konusunun İslam hukukundaki hukuka uygunluk sebebinin karşılığı ruhsat olarak değerlendirilmiştir.¹³¹

Meşru müdafaa, zarûret maslahatı sebebiyle “*Zarar ve mukabele bizzarar yoktur*”¹³² yani “*zarar zarar ile giderilmez*” küllî kaidesinden istisna olarak meşru kılınmış ve ruhsat verilmiş bir hükümdür. Maksat az bir şeyle hâsıl oluyorsa daha çoğunu yapmaya ruhsat yoktur. Yani saldırı sözle giderilirse sopa kullanmaya müsaade yoktur. Sopya giderilirse silah kullanılmaz. Bir organını kesmek suretiyle bu saldırıyı önlemek mümkün ise öldürmek haram olur. Eğer müdafaa ancak saldırıda bulunanı öldürmekle mümkün oluyorsa savunmada olan kişinin öldürme hakkı bulunur.¹³³ Yine “*Zarûretler kendi miktarınca tayin olunur*”¹³⁴ kaidesine göre zâruret miktarını aşmamak gerekir.¹³⁵ Yani saldırı ve müdafaa orantılı olmalı, orantılı kuvvet kullanılmalıdır.

Saldırıya uğrayan kişi meşru müdafaa sınırlarını aşmadıkça herhangi bir günah ve cezaî sorumluluğu yoktur. Sınırları aşarsa fiil cinayet olur, mesuliyeti bulunur.¹³⁶ Meşru müdafaa yani bütün çarelere başvurduktan sonra, başka çare kalmazsa mütecavizi öldürme hakkı fakihlerin ittifakı ile kullanılabilir. Bu durum zarûret sebebiyle olan bir ruhsattır. Meşru müdafaa durumunda sakatlama ve öldürmeden dolayı diyet de gerekmez. Çünkü isyan edenlere yapıldığı gibi şer ve kötülük önlemek için yapılmıştır.¹³⁷

Bir kişinin canına veya herhangi bir uzvuna haksız saldırı olursa yapılan saldırı ister insan, isterse hayvan tarafından yapılmış olsun mezheplerin ittifakına göre kişinin kendisini sa-

130 Abdullah Çolak, “İslam Ceza Hukukunda Meşru Müdâfâ”, *Ekev Akademi Dergisi*, 8/19, (2004), 136.

131 Çolak, (2004), 140.

132 Berki, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 21, Md.19.

133 Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/752.

134 Ali Haydar İbni Emin, “*Dürerü'l-Hükkâm*”, 1(1), 133, Md.22.

135 Zuhaylî, *Nazariyye*, 143; Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, 171.

136 Zuhaylî, *Nazariyye*, 145.

137 Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, 1/224.

vunması icap eder.¹³⁸ Haksız saldırıya karşı meşru müdafanın kullanılması konusunda mezhepler ittifak etmekle beraber muhtevası konusundaki görüşleri ikiye ayrılır: Fakihlerin ittifakıyla saldırıya uğrayan kişinin ceza ehliyetine sahip saldırganı öldürmesi halinde cezaî açıdan her hangi bir sorumluluğu yoktur; ne diyet gerekir ne de kısas. Saldırıya uğrayan kişi meşru savunma hakkını kullanmış olur. Hanefilere göre bir saldırının meşru müdafaa olması için saldırının karşılığında hukukken ceza tayin edilmiş bir suç olması ve bu eylemi gerçekleştiren kişinin ceza ehliyetine haiz olması gerekir. Hanefiler saldırganın ceza ehliyetine sahip olmayan çocuk, deli veya hayvan olması halinde saldırıya uğrayan onu öldürürse kısas gerekmemekle beraber çocuk ve delinin diyetini, malın da tazminatını ödemesi gerektiğini belirtir. Hanefilerden Ebû Yusuf ve fukahanın cumhuruna göre ise sözü geçen bütün durumlarda meşru savunma hakkı kullanılmış olup ceza veya tazminat sorumluluğu yoktur. Çünkü insan her türlü saldırıya karşı canını ve malını korumalı ve savunmalıdır.¹³⁹ Günümüz modern ceza hukukçularından Erman ve Dönmezer gibi bazı hukukçular da aynı görüştedirler.¹⁴⁰

Meşru müdafanın meşru olması için bazı şartlar bulunur. Bunlar:

a) *Can, mal veya namusa saldırının mevcut olması*: Meşru müdafaa için ortada haksız bir saldırının olması gerekir, haksız bir tecavüz bulunmazsa onu def etmek caiz olmaz. Mesela dinin izin verdiği babanın, kocanın yahut öğretmenin tedip hakkını kullanması ve celloğlanın uyguladığı iş, kişinin malı üzerindeki tasarrufu saldırı olarak nitelendirilemez.¹⁴¹

b) *Saldırının filhal mevcut olması*: Meşru müdafanın mevcut olması için saldırının o anda mevcut olması gerekir. İlerde olabilecek tehditler meşru müdafaa sınırları içine girmez.¹⁴²

c) *Saldırımı def etmek için başka bir çarenin bulunmaması*: Meşru müdafanın mevcut olabilmesi için başka yolun bulunmaması gerekir. Mesela bağırarak, başkasından imdat istemek, güvenlik güçlerini yardıma çağırma ile saldırı def edilebilirse saldırganı dövmek veya öldürmek suç teşkil eder.¹⁴³

138 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/755.

139 Merginânî, *el-Hidâye*, 8/27; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/757; Udeh, *Teşrîu'l-Cinâî*,1/475.

140 Çolak, (2004), 146.

141 Udeh, *Teşrîu'l-Cinâî*,1/479; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/753; a.mlf., *Nazariyye*, 145.

142 Udeh, *Teşrîu'l-Cinâî*,1/482; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/754; a.mlf., *Nazariyye*, 145.

143 Udeh, *Teşrîu'l-Cinâî*,1/482; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 5/754; a.mlf., *Nazariyye*, 145.

d) *Saldırının gerekli olan kuvvet ile def edilmesi*: Yani saldırıyı önlemek için kolaydan zora doğru ne gerekirse öyle hareket edilmesi gerekir.¹⁴⁴

Netice itibariyle bir kişinin canına, malına, namusuna kasten yapılan şartları haiz bir saldırıda meşru müdafaa caizdir ve mağdura kendisini koruyacak kadar ruhsat verilmiştir. Bunun hükmü konusunda İmam Ebu Hanife, Malik ve Şafiî saldırıya uğrayanın kendini savunmasının vacip olduğunu belirtirler. Ancak Şafiîler meşru müdafaa'nın vacip olması için saldırganın kâfir veya hayvan olması şartını getirmişlerdir. Aynı şekilde bütün fakihlerce ırzı müdafaa da vaciptir.¹⁴⁵ Hanbelî mezhebine göre meşru müdafaa vacip değil caizdir.¹⁴⁶ Meşru müdafaa zarûrat-ı hamse denilen din, nefis, akıl, nesil, malı korumayı esas alır. Dolayısıyla meşru müdafaa ile zarûret arasında büyük yakınlık bulunur.¹⁴⁷ Şartlarını bulunduran meşrû müdafaa niteliğindeki bir fiilden dolayı kişinin kural olarak gerek cezaî gerekse hukukî bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

2.2. Meşakkat

Ruhsat sebeplerinden biri olan meşakkat, “*dinî ve hukukî hükümlerin içerdiği zorluklar ve yükümlülüklerin kaldırılmasına veya hafifletilmesine sebep olan ve normal şartlarda tahammül sınırını aşan sıkıntı*”¹⁴⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Meşakkatin bulunduğu yerde ruhsat bulunur.

Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde meşakkatle aynı manada ve aynı kökten gelen şıkk (kendini paralamak)¹⁴⁹ kelimesi kullanılmakta,¹⁵⁰ başka bir yerde de zorluk anlamında geçmektedir.¹⁵¹ Hz. Peygamber’in “*Ümmetime, meşakkat olmasaydı, onlardan her namazda misvak kullanmalarını emrederdim.*”¹⁵² hadîsi bu şekilde bir kullanımı ifade eder.

İslam, hükümlerde insanlara katlanılamayacak meşakkat yüklenmez. Tekliflerde kişilerin güç yetirebileceği şekilde meşakkat bulunabilir. Bu da işin tabiatı gereğidir. Kur’an ve Sünnet’te yer alan pek çok ruhsat ve kolaylık bildiren nasslardan,¹⁵³ özellikle önceki üm-

144 Udeh, *Teşrû’l-Cinâî*, 1/483; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslamî ve Edilletühü*, 5/754; a.mlf., *Nazariyye*, 146.

145 Merginânî, *el-Hidâye*, 7/26; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslamî ve Edilletühü*, 5/755-758; Udeh, *Teşrû’l-Cinâî*, 1/474; Nevevî, *Minhâcu’t-Tâlibîn ve Umdetü’l-Müftîn*, 515.

146 Udeh, *Teşrû’l-Cinâî*, 1/475.

147 Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, 172.

148 Şükrü Özen, “Meşakkat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/ 357.

149 Nahl, 16/7.

150 Özen, “Meşakkat”, 29/357.

151 el-Kasas 28/27.

152 Buhârî, “Cuma”, 8; Müslim, “Taharet”, 42.

153 el-Bakara 2/185; en-Nisâ 4/28; el-Mâide 5/6; el-Hac 22/78; Buhârî, “İman”, 29; Buhârî, “İlim”, 11; Buhârî, “Menâkıb”, 23; Müslim, “Fezâil”, 77,78.

metlerde var olan bazı meşakkatli hükümlerin ahir zaman ümmetine emredilmediğini bildiren âyetlerden¹⁵⁴ bu durum anlaşılmaktadır.

Mecelle'ye göre *“Meşakkat teysiri celb eder.”*¹⁵⁵ yani meşakkat, ruhsat sebebidir ve darlık zamanında genişlik ve kolaylık göstermek gerekir. Karz, havale, hacr, vasiyet, selem, ikâle, rehin, şirket gibi birçok hüküm bu kaideden çıkarılmış olan ruhsatlara dayalı tasarruflardır.¹⁵⁶

Meşakkat, teklife engel değildir. Çünkü hayatta meşakkatsiz hiçbir iş yoktur. Hatta genel zarurî ihtiyaçlarından olan yeme, içme ve giyinme gibi işlerde bile bir miktar meşakkat bulunur.¹⁵⁷ Sağlıklı birinin namaz ve oruç meşakkati, çalışmak ve maişet kazanmak için katlanılan meşakkat de bu nevi meşakkat olup, bunlar normal meşakkattir.¹⁵⁸ Ancak dinimizde kişinin gücünü aşan, yapılabilmesi için mutadın üstündeki meşakkat ve zorluğa katlanılması gereken hususlarda kolaylık sağlama ve hafifletme yoluna gidilmiştir.¹⁵⁹

Meşakkatin ruhsat sebebi olması için, meşakkat veya zorluğun hakkında nassın bulunmadığı bir konuda olması, dinî teklifte güç yetirilemeyecek derecede meşakkat bulunmaması, meşakkatin, şiddetli, umûmî ve devamlı olması, mükellefin üzerinde bir işe ya da ibâdete kendisini veremeyecek veya emredildiği şekilde onu yapamayacak derecede etkili olması gibi bazı şartların bulunması gerekir.¹⁶⁰

2.3. İhtiyaç

Sözlükte Arapça kök harfleri (ح و ج) den gelen ihtiyaç kelimesi “ihtâce” (احتاج) fiilinin mastarı olup ihtiyâc (احتياج) şeklinde yazılır. Çoğulu “ihtiyâcât” şeklinde kullanılır.¹⁶¹ Terim olarak ihtiyaç, *“Genişlik ve kolaylık için kendisine ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman sıkıntı ve meşakkati gerektiren durum”*,¹⁶² *“Bir kimsenin yiyecek bulamadığında telef olmasa bile zorluk ve meşakkate duçar olması”*,¹⁶³ şeklinde tanımlanmıştır.

154 el-Bakara 2/286; el-A'râf 7/157.

155 Ali Haydar, “Düerü'l-Hükkâm”, 1(1), 120, Md.17.

156 Ali Haydar, “Düerü'l-Hükkâm”, 1(1), 120.

157 Şaban, *Usûl-ü Fıkh*, 264.

158 Zerka, *el-Medhal*, 2//1001.

159 Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 31.

160 Ayrıntılı bilgi için bkz. Var, *Uygulama Yöneliyle Azîmet ve Ruhsat*, 62-63.

161 Yaran, *İslam Fıkhında İhtiyaç Kavramı*, 11.

162 Şâtîbî, *el-Muvafakat*, 2/10.

163 Ali Haydar İbni Emin, *Düerü'l-Hükkâm*, 1(1), 135.

Kur'an'ı Kerim'de üç ayette geçen ihtiyaç,¹⁶⁴ zarûret derecesinde olmayıp onun altında meşru kılınan maslahatlardır. İnsanlar, birtakım ihtiyaçları olmasa da yaşayabilir. Ancak bunların yokluğundan dolayı dünyevî işlerde darlık ve sıkıntı çekerler. Bu sebeple hâcî maslahatlar insanların sıkıntı ve darlıklarını gidermeyi amaçlar. Bu maslahatları gerçekleştirmek için de dinimizde ruhsatlara yer verilmiştir.¹⁶⁵ Mesela muamelâtta av helal kılınmış, helal olmak şartıyla yiyecek, içecek, barınak ve binek gibi şeylerin iyi ve kalitelisinin kullanılması helal sayılmış, selem, istisna', bey' bi'l-vefâ, müzâraat, müsâkat insanların sıkıntılarını gidermek için ihtiyaç sebebiyle ruhsat verilmiştir.¹⁶⁶

İhtiyaç ruhsata sebep olma açısından zarûret gibidir. Zarûret sebebiyle bir takım ruhsatlar sabit olduğu gibi, ihtiyaç sebebiyle de bazı ruhsat hükümleri konulmuştur. Mecelle'de "*Hâcet umûmî olsun husûsî olsun, zarûret menzilesine tenzil olunur.*"¹⁶⁷ maddesi bunu anlatmaktadır. İnsanoğlunun tek tek ihtiyaçları saymakla bitmez ve çok çeşitlidir. Dinin kastettiği ihtiyaç Müslümanların genelini, o olmazsa toplumun bir kısmını, bir belde veya meslek grubunu ilgilendiren ihtiyaçtır.¹⁶⁸

2.4. İkraah

Ruhsat sebeplerinden biri de ikrahtır. Türkçemizde cebir ve tehdit olarak da kullanılır. Sözlükte "*istememek, rızâ göstermemek*"¹⁶⁹ anlamındaki Arapça kerih (كره) kökünden gelen ikrâh, terim olarak "Bir kimseyi, serbest kaldığında razı olmayacağı ve istemeyeceği bir işi yapmaya sevk etmek (zorlamak)"¹⁷⁰ şeklinde tarif edilmiştir.

İkraah kelimesi Kur'an'da kerih (كره) kökünden gelme muhtelif şekillerde geçmektedir.¹⁷¹ Bu kelimelerin ortak anlamı "insanların bir şeye inanmaya, bir sözü söylemeye veya bir işi yapmaya zorlanması" şeklindedir.¹⁷² Hadislerde de insanların küfür sözünü söylemeye veya Müslüman olmaya, evlenme, boşama, alış veriş gibi hukukî muame-

164 Yusuf 12/68; el-Mü'min 40/80; el-Haşr 59/9.

165 Şâtibî, *el-Muvafakat*, 2/11; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 296; Zeydan, *el-Vecîz*, 52; Zuhaylî, *Nazariyye*, 54.

166 Şâtibî, *el-Muvafakat*, 2/11; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 296; Zeydan, *el-Vecîz*, 52; Zuhaylî, *Nazariyye*, 54.

167 Ali Haydar, "*Dürerü'l-Hükkâm*", 1(1), 150, Md. 32.

168 Zerka, *el-Medhal*, 2/1005.

169 Ali Bardakoğlu, "İkraah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/ 30.

170 Zeydan, *el-Vecîz*, 135; Vehbe Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkh'l-İslâmî* (Dımeşk: Darü'l-Fikir, 1.Basım, 1986), 1/186; Bardakoğlu, "İkraah", 22/30.

171 et-Tevbe 9/46; el-Enfâl 8/8; et-Tevbe 9/33; el-Mü'min 40/14; Muhammed 47/9, 26; el-Bakara 2/216; et-Tevbe 9/81; el-Ahkaf 46/15; el-Hucurât 49/12; el-Bakara 2/256; Yûnus 10/99; en-Nahl 16/106; en-Nisâ 4/19; en-Nûr 24/33; Tâhâ 20/73.

172 Bardakoğlu, "İkraah", 22/31.

lelerde bulunmaya zorlanmasının dünya ve ahirete ait neticelerine dair açıklamalar mevcuttur.¹⁷³

Hanefiler göre ikrah kuvvet ve derece bakımından tam (mülcî) ikrah (öldürme vs.) ve nâkıs (gayri mülcî) ikrah (dövme, tehdit gibi) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu taksim ve adlandırma diğer mezheplerce de genelde benimsenir.¹⁷⁴

İslam'da ikrah insanın şer'î teklife muhatap olmasında, dinî görevlerini yerine getirmesinde davranışlarının geçerliliği ve sorumluluğu açısından önemli bir etkidir.¹⁷⁵ İkraha söz ve fiillerde farklı sonuçlar ortaya çıkarır. Hanefilerde ikrah, nikâh, talâk, itak (köle azadı), yemin, nezir, zihar, îlâ, îlâdan dönme, kısastan vazgeçme gibi *feshi kabil olmayan* kavli tasarruflarda geçerli olmayıp bunlar hüküm ifade ederler. Çünkü bu sözleri kişi başkasının ağzıyla söyleyemez.¹⁷⁶ Ancak ikrah altındaki sözlü tasarruf alım-satım, kira, icare, hibe, kefalet ve rehin gibi *feshi kabil sözleşmeler* veya hukukî muamelelerde ise, ikrah o tasarrufu batıl değil fasit kılar. Mükreh (zorlanan) bu tür feshi kabil akitleri kabul edip etmemekte muhayyerdir.¹⁷⁷ Hanefiler dışındaki, cumhur fukahaya göre, zorlanan şahsın sözünün, hiçbir hukukî hükmü yoktur sözleri değersizdir. Buna göre boşaması, alım-satımı ve diğer hiçbir sözlü tasarrufu geçerli değildir.¹⁷⁸

Fiilî tasarruflarda ikrah bütün mezheplere göre geçerlidir. Mükellefin iradesini bozduğu için hüküm ifade eder ve ikrah altında yapılan fiilî tasarrufların sorumluluğunun bir kısmı mükrihe (zorlayan), bir kısmı da mükrehe (zorlanana) yüklenir. Ancak bir kişi haksız yere birini öldürmeye, içki içmeye, başkasının malını telef etmeye, oruç bozmaya vb. bir fiile zorlansa, bu durumda ikrah gayri mülcî ise yapılması caiz olmaz, sorumluluk mükrehe aittir. Ancak mükrihe (zorlayan) de günah olur.¹⁷⁹ İkraha altındaki kişinin yaptığı fiiller zarûrette olduğu gibi vacip, mübah veya caiz olmayan durumlar şeklinde hüküm alırlar.¹⁸⁰

173 Buhârî, "İkrâh", 1-7; İbn Mâce, "Talâk", 16.

174 Zeydan, *el-Vecîz*, 136; Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, 286; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 154.

175 Bardakoğlu, "İkraha", 22/31.

176 Atar, *Fıkıh Usûlü*, 154; Zeydan, *el-Vecîz*, 138; Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, VII, 323; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-ü Fıkıh Dersleri*, 512.

177 Zuhaylî, *Usûl-ü fikhî'l-İslâmî*, 1/189; Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, 287; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 154; Bilmen, *Hukuku İslamiye Kamusu*, 7/323; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-ü Fıkıh Dersleri*, 512.

178 Zeydan, *el-Vecîz*, 139; Bardakoğlu, "İkraha", 22/ 36.

179 Zeydan, *el-Vecîz*, 141; Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, 289; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-ü Fıkıh Dersleri*, 513; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 154; Zuhaylî, *Usûl-ü fikhî'l-İslâmî*, 1/190.

180 Bardakoğlu, "İkraha", 22/ 31-36; Zeydan, *el-Vecîz*, 141; Şaban, *Usûl-ü Fıkıh*, 289.

2.5. Sefer

Sefer sözlükte, *herhangi bir mesafeye gitmek*,¹⁸¹ *yolculuk yapmak*,¹⁸² anlamına gelir. Terim olarak *belirli uzaklıktaki bir yere gitmek veya gitmek için yola koyulmak*¹⁸³ demektir. Yolculuğa çıkan kişiye misafir, yolcu veya seferî denir. Seferin mukabili ikamet, bir yerde oturan, yerleşik olan kişi için de mukîm kelimesi kullanılır.¹⁸⁴

Sefer kelimesi Kur'an'ı Kerim'de yedi ayette¹⁸⁵ ve birçok hadisi şerifte yer almaktadır.¹⁸⁶ Ayrıca naslarda sefer manasına gelecek başka ifadeler kullanılmış ve yolculuğun ruhsat ve kolaylaştırma sebebi olduğu bildirilmiştir.¹⁸⁷

İslam hukukunda yolculuk mezheplerce, uzunluk ve kısalık durumuna uzun sefer ve kısa sefer diye ikiye ayrılır ve farklı ruhsat hükümlerini oluşturur.

Uzun sefer, Hanefîlere göre uzun seferin ölçüsü üç günlük gidilen bir mesafedir.¹⁸⁸ Bu mesafe mutedil yürüyüşle on sekiz saatlik bir yol olup ortalama 90 km'dir. Bu mesafede bir yolculuğa çıkınca seferîlik hükmü başlar, bunda yürüme veya vasıta ile gidiş fark etmemektedir.¹⁸⁹ Namazların kısaltılması, orucun tehir edilmesi, mestler üzerine mesh, kurban kesmenin düşmesine sadece bu uzun seferde ruhsat verilmiştir.¹⁹⁰ Hanefîler sefer süresinin hükmünü Hz. Peygamber'in, mest üzerine mesh edilme müddetinin üç gün üç gece olduğunu¹⁹¹ bildiren hadisine dayandırır.¹⁹²

181 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Bilmen yayınevi, ts.), 173; Zuhayli, *Usulü fikhî'l-İslamî*, 1/ 183.

182 Serahsî, *Mebûât*, 1/235; Fahrettin Atar, "Sefer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/ 294.

183 Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*,173; Algül Hüseyin v.d., *İlmihal I İman ve İbadetler* (Ankara: DİB, 2006), 1/ 323; Atar, "Sefer", 36/294.

184 Algül v.d., *İlmihal*, 1/ 323; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*,173; Atar, "Sefer", 36/294.

185 el-Bakara 2/184-185; el-Bakara 2/283; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6; et-Tevbe 9/42; el-Kehf 18/62.

186 Müslim, "Hac", 425; Buhârî, "Megazî", 79; Buhârî, "İlim", 10; Buhârî, "Şavm", 67; Müslim, "Hac", 415; Müslim, "İmâre", 178; Buhârî, "Cihâd", 135; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 79; Tirmizî, "Cihâd", 4.

187 Nisâ, 4/101; Müslim, "Müsâfirîn", 4; EbûDâvûd, "Sefer", 1.

188 Serahsî, *el-Mebûât*, 1/ 235; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâi*, 1/ 93; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr alâ'Dürri'l-Muhtârî Şerhu-t Tenvîri'l-Ebsâr*, thk. Adil Ahmed Abdil Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1994), 2/599; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 173; Algül v.d., *İlmihal I İman ve İbadetler*,1/ 323; Atar, "Sefer", 36/296.

189 Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 174; Algül v.d., *İlmihal I İman ve İbadetler*, 1/324; Atar, "Sefer", 36/296.

190 Suyûtî, *el-Eşbâh*, 77; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84; Zuhaylî, *Nazariyye*, 131-132; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 2/316-317.

191 Müslim, "Tahâret", 85; Ebu Davûd, "Tahâret", 60; Tirmizî, "Tahâret", 71; Nesaî, "Tahâret", 99; İbn Mâce, "Tahâret", 86.

192 Serahsî, *el-Mebûât*,1/235; Algül v.d., *İlmihal I İman ve İbadetler*, 1/ 324.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre uzun sefer, gerek karada gerekse denizde namazın kısaltılması, orucun ertelenmesi gibi ruhsat hükümlerinin devreye girebileceği yolculuğun asgari mesafesi dört berîddir. Bir berîd dört fersah, bir fersah üç mil olup bu da on altı fersah veya kırk sekiz millik mesafedir.¹⁹³

Kısa sefer, uzun seferin mesafesine ulaşmayan yolculuklara denir. Kişinin bulunduğu şehirden çıkması, ayrılması kısa seferdir. Böyle bir seferde cemaat terk edilebilir, binek üzerinde nafilâ namaz kılınmasına ve teyemmüm yapılmasına ruhsat verilmiştir.¹⁹⁴ Süre olarak Hanefîlerde üç güne, Mâlikî ve Şâfiî de bir gün bir geceye ulaşmayan yolculuk kısa seferdir.¹⁹⁵

Seferin ruhsat sebeplerinden biri olduğu nassla¹⁹⁶ belirtilmiş olup bu durum bütün mezhepler tarafından kabul edilmiştir.¹⁹⁷ Kişi sefere çıktığında şehrin binalarının bitiminden itibaren ruhsat hükümlerinden faydalanır, orucu tutmayabilir, namazları kısaltır. Diğer ruhsat hükümlerinden yararlanır. Hanefîlere göre yolcu hükmündeki herkes, diğer mezheplere göre farklılıklar olmakla beraber mâsiyet seferi haricindeki kişiler bu haklardan faydalanır.¹⁹⁸ Sefer meşakkat bulunmasa bile ruhsat sebebi olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁹

2.6. Hastalık

Hastalık sözlükte, *düzensizlik, tabîliğin bozulması* manalarına gelir.²⁰⁰ Terim olarak, *insanın rûhî ve bedenî tabiatına etki eden, dinî talepleri ve diğer şeyleri normal şekilde yapmakta vücudu zayıflığa götüren özür*²⁰¹ şeklinde tanımı yapılmıştır.

193 Serahsî, *el-Mebsût*, 1/235; İmâmuddîn b. Muhammed Kiyâ el-Herâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 1/62; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (b.y., Darü'l-Marife, 6. Basım, 1982), 1/167 ; Ebî Hasen b. Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhü Mezhebi'l-İmâmî Şâfiî Şerhu Muhtasarü'l-Müzânî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994), 2/360; Muvafukiddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dârü'l-Alemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997), 3/105; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 174; Atar, "Sefer", 36/ 296.

194 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Azamî (Zayid b. Abudabî Sultan Müessesesi, 2004), "Kasru's-Salât", 490/203 ; Şâfiî, *el-Ümm*, 1/183; Suyûtî, *el-Eşbâh*, 77; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84; Atar, "Sefer", 36/296.

195 Ebî Bekir Muhammed b. Abdullah Marûf İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/111.

196 en-Nisâ, 4/101; Müslim, "Müsâfirîn", 4; Ebû Dâvûd, "Sefer", 1.

197 Cessas, *Ahkâmü'l Kur'an*, 1/216; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, 1/91; Suyûtî, *el-Eşbâh*, 77; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/105; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*, 2/316; Zuhaylî, *Nazariyye*, 131-132.

198 Serahsî, *el-Mebsût*, 1/236; Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/156; Şâfiî, *el-Ümm*, 1/185; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/85; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/168; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/604; Zuhayli, *Usulü fikhü'l-İslamî*, 1/183; Zuhaylî, *Nazariyye*, 131; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 177; Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 129.

199 Çalış, *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi*, 129.

200 Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzebâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Neîm el-Arkasûsî (Dîmeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 654.

201 Revz Reşad Ebu Abîd, *er-Ruhasu's Şer'iyyetü'l-Merîdifi't-Tahâratî ve's-Salât* (Nablus: Necah Ulusal Üniversitesi Yüksek Öğrenim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 30.

Hastalık ruhsat sebeplerinden biridir. Bu konuda bütün mezhepler arasında ittifak vardır.²⁰² Hastalığın ruhsat sebebi olması hakkında Kur'an'da “*Oruç sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta veya yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun...*”²⁰³ buyrulur. Yine ayeti kerimelerde hasta ve diğer özür sahipleri olan kör, topaldan cihadın kaldırıldığı;²⁰⁴ hasta, yolcu, tuvalet ihtiyacını gideren ve cinsel ilişki sonrası su bulamayanın teyemmüm yapabileceği²⁰⁵ açıklanmıştır.

Allah Resûlü de (s.a.v.) namazda ayakta duramayan ve kıyam yapamayan kişi hakkında “*Ayakta kıl, eğer güç yetiremezsen, oturarak kıl, ona da güç yetiremezsen, yan üstü yatarak kıl*”²⁰⁶ buyurmuştur.

Hastalık ruhsat sebebi olarak kabul edilmekle beraber hastalığın ölçüsü hakkında mezhepler arasında ihtilaf bulunur. Hanefilere göre hastalık kişiye büyük zorluk veriyor, oruç tutulduğu zaman ölmekten, hastalığının artmasından veya iyileşmenin gecikmesinden korkuluyorsa bu kişi ramazanda oruç tutamayabilir. Şâfiîler ise teyemmümde olduğu gibi hastanın ölüm veya sakatlanma tehlikesini şart koşarlar.²⁰⁷

Hastalık, ramazan orucunu tehir etmeyi mübah kılmasının yanında birçok hususta dinde ruhsat sebebi olarak kabul edilmiştir. Bunların bazıları teyemmüm yapma, namazda ayakta duramayanın oturarak, yan üstü veya ima ile kılması, faziletinden geri kalmakla beraber cemaatle namaza gitmeme, cuma namazına gitmeme, yaşlıların sıhhatine kavuşamaması halinde fidye verme, itikâf yerinden dışarı çıkma, hac veya cemrelerin atılması için vekil tayin etme, normalde haram olması sebebiyle karşı cinse gösterilmesi caiz olmayan yerlerin tedavi maksadıyla doktora gösterilmesi gibi hükümlerdir.²⁰⁸

Sonuç

Azîmet, fıkhnın asıl, genel ve herkesi bağlayan hükümleridir. Normal şartlar gereği her Müslümanın azîmet hükümleri ile amel etmesi gerekir. Ancak bir takım zarûret ve güçlükler dolayısıyla kullar ruhsat hükümleri ile amel edebilir. Bu şartları bulunduran mükellef

202 Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, 1/ 216.

203 el-Bakara 2/184.

204 el-Fetih 48/17.

205 en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6.

206 Buhârî, “Taksîru's-salât”, 19; İbn Mâce, “İkâmet”, 139.

207 Cessas, *Ahkamü'l-Kur'an*, 1/216; Merginânî, *el-Hidâye* (Karaçi: Mektebetü'l-Büşra, 2008), 2/119; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletühü*, 2/645; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/561.

208 Suyûtî, *el-Eşbâh*, 77; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 84-85.

kendi durumuna göre hareket ederek dinin kolaylıklarından faydalanabilir. Bundan dolayı kul ayıplanamaz ve azîmet hükümleri ile amel etmeye zorlanamaz.

Kişinin ruhsat hükümlerinden yararlanabilmesi için onu bu hükme götüren bir ruhsat sebebinin bulunması gerekir. Konu içinde açıklandığı gibi ruhsat sebepleri zâruret, meşakkat, ihtiyaç, ikrah, sefer ve hastalıktır. Mükellefin fiili bu sebeplerden bir veya daha fazlasını tam olarak bulundurması halinde dinin ruhsat hükümlerine göre amel edebilir. Bu amelin hükmü, kişinin durumuna göre değişmekte olup ruhsat ona göre netice almaktadır. Yani ruhsatla amel ya mübah ya vacip ya da terk-i amel yapılarak azimetle hareket etmektedir.

İncelemeye çalıştığımız ceza hukuku alanındaki ruhsat örnekleri bu üçlü duruma göre hüküm almaktadır. Buna göre mahkemelerde şahitlik yapacak kişilerin adaletli olması ve fâsık yani büyük günah işleyen biri olmaması gerekir. Ancak bu özelliklerde şahit bulunmaması durumunda zarûret ve ihtiyaca binaen adaletin tecelli etmesi için fâsık kimselerin de şahadeti kabul edilir. Benzer durum hâkimler için de geçerlidir.

Malın korunması bütün dinlerde farz olan durumlardan biri olup, gerekli şartları bulunduran bir malı çalan hırsızın eli kesilmek suretiyle cezalandırılır. Ancak başka yiyecek bulamama durumunda açlıktan ölmek için zarûret halinde başkasının malından ölmeyecek kadar izinsiz almaya dinimiz ruhsat vermiştir. Hatta böyle durumda açlıktan ölmek için başkasının malından yemesi vacip olur. Aynı durum ikrah altında başkasının malını telef eden kimse için de söz konusudur.

Boğazında lokma kalıp başka içecek bulamayan bir kimsenin lokmayı yutacak kadar içki içen kimseye veya zorlama (ikrah) sebebiyle içki içen kişiye de had cezası uygulanmaz. Bu duruma düşen kullar için İslam hukuku ruhsat tanımıştır.

Dinimizde meşru müdafaa hassas konulardan biridir. Meşru müdafaa zarûrettten dolayı yani kişinin canına ve ırzına yapılan saldırıda başka çare bulunmaması durumunda başvurulabilecek bir konudur. Maksat az bir şeyle hâsıl oluyorsa daha çoğunu yapmaya ruhsat yoktur. Yani saldırı sözle giderilirse sopa kullanmaya izin yoktur. Sopya giderilirse silah kullanılmaz. Bir organını kesmek suretiyle bu saldırıyı önlemek mümkün ise öldürmek haram olur. Bunun haricinde gerekli şartları bulunduğu durumlarda başka kurtuluş yoksa saldırganı öldürmeye İslam Hukukunda ruhsat verilmiş ve caiz bir görülmüştür. Meşru müdafaa da bulunan kimse ceza hukuku açısından mazur durumundadır.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin v.d. *İlmihal I İman ve İbadetler*. Ankara: DİB, 2006.
- Ali Haydar İbn Emin. *Dürrü'l-Hükkâm Şerh-ü Mecelletü'l-Ahkâm*. İstanbul: Şirketi Mertebe Matbaası, 2.Basım,1317/189.
- Amidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Atar, Fahrettin *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 1988.
- Atar, Fahrettin. "Sefer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/ 294.İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Baktır, Mustafa. "Azîmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/ 330.İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Baktır, Mustafa. *İslam Hukukunda Zaruret Hali*. Ankara: Akçağ Yayınları, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/393.İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bardakoğlu, Ali. "İkrah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/30. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Berki, Ali Hikmet. *Açıklamalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. İstanbul: Hikmet Yay, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen yayınevi, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslamiye ve Istılahatı Fıkhiye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayını, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: *İslam Hukuku Terimler Sözlüğü*. Haz: Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Mugîretü'l-Cufiyyi. *Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9.Cilt. b.y., Darü't-Tûku'n-Necât, 1311.
- Büyük Haydar Efendi. *Usûlü Fıkıh Dersleri*. nşr. M. Çevik-K. Meral. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2.Basım,1966.
- Cebburî, Hüseyin Halef. *Ahkâmü'r-Ruhas fî's-Şeriatü'l-İslamiyye*. Mekke: Mektebetü Menar, 3.Basım, 1988.
- Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sadık Kamhavî (Beyrut: Darü'l-İhya Matbaası, 1992) 1/216.

- Çalış, Halit. *İslam'da Kolaylaştırma İlkesi Azimet ve Ruhsat İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çalış, Halit. "Zaruret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/141. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çolak, Abdullah "İslam Ceza Hukukunda Meşru Müdâfâ", *Ekev Akademi Dergisi*, 8/19, (2004), 135-156.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Ceza Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman Semerkandî, *Sünen-i Dârimî*, tsh. Mirac Muhammed. b.y: Kadimî Kütüphane, ts.
- Debûsî, Ubeydullah b. Ömer b. İsâ. *Takvîmü'l-Edille*. thk. Halil Muhyiddîn el-Melîs. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1. Basım, 1421/2001.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Ruhsat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/209. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Ebu Abîd, Revz Reşad. *er-Ruhasu's Şer'iyyetili'l-Merîdifi't-Tahârativ'e's-Salât*. Nablus: Necah Ulusal Üniversitesi Yüksek Öğrenim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Kitabü's-Sünen*. thk. Mumammed Avvame. 7 Cilt. Beyrut: Müessesesi Dünyan, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Neîm el-Arkasûsî. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b Muhammed. *el-Mustasfa min-İlmi'l-Usûl*. thk. Hamza b. Zuheyr Hafız. Medine: 1413.
- Gözübenli, Beşir. *Fıkıh Usûlü*. Erzurum: İlitam Yayınları.
- Hallâf, Abdulvahhab. *İlmü Usûli'l-Fıkıh*. İskenderiye: Mektebetü'd-Daveti'l-İslamiyye, 2002.
- Hanbel, Ahmed. *Müsned, nşr. es-Seyyid Ebu'l-Meâtî'n-Nuri vd*. Beyrut: Âletü'l-Kütüb, 1. Basım, 1998.
- Herâsî, İmâmuddîn b. Muhammed Kiyâ, *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*. thk. Adil Ahmed Abdil Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid. 10 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1994.
- İbn Arabî, Ebî Bekir Muhammed b. Abdullah Marûf, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- İbn Kudâme, Muvafukiddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Dârü'l-Alemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997.
- İbn Mâce, *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim el-Maruf. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Mutî el-Hafız. Dimeşk: Darü'l-Fikir, 1. Basım, 1983.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. 2 Cilt. b.y. :Darü'l-Marife, 6. Basım, 1982.
- İsnevî, Cemaleddin. *et-Temhîd fî Tahrîci'l-furûi ale'l-Usûl*. Beyrut: b.y.,1.Basım, 1980.
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları. 1986.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım,1996.
- Karaman, Hayreddin. *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. 2 Cilt. İstanbul: Marifet yayınları, 1984.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1985.
- Kâsânî, Alaüddîn Ebi Bekir b. Mesud. *Bedâi'u'ssanâi fî tertîbi's şerâi*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1974.
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Makdisî, Şerefüddîn el-Haccavî. *el-İknâ fî fikhî'l -Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-Azamî. 8 Cilt. Zayid b. Abudabî Sultan Müessesesi, 2004.
- Mâverdî, Ebî Hasen b. Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkıhı Mezhebi'l-İmâmî Şâfiî Şerhu Muhtasaru'l-Müzanâ*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Merginânî, Burhaneddin Ebî Hasan Ali b. Ebû Bekr. *el-Hidâye şerhü Bidâyeti'l-mübtedî*. Karaçi: Mektebetü'l-Büşra, 2008.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmut b. Mevdûd. *Kitâbü'l İhtiyâr li't-Talîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut, Dârü'l Marife, 7. Basım, 2015.

- Müslim, Ebu'l Hasen Müslim b. el-Haccac el-Neysaburî, *Sahih-i Müslim*. thk. Ebu Kuteybe. Riyad: Darü't Tîbe, h.1426.
- Nevevî, Muhyiddin Ebî Zekeriya Yahya b. Şeref. *Minhâcu't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. Beyrut: Darü'l-minhâc, 1. Basım, 2005.
- Özen, Şükrü. "Meşakkat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/ 357. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûl-i Serahsî*, thk. Ebu'l -Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1. Baskı, 1414/1993.
- Serahsî, Şemsüddîn. *Kitâbü'l-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.
- Suyûtî, Celaledin Abdurrahman. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî Kavâidi ve fûrûu fikhî's-Şâfiyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Şaban, Zekiyüddîn. *Usûlü'l-Fikhî'l-İslâmî*. Beyrut: Dârü'l-Kütüb, 2. Basım, 1971.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*, tsh. Muhammed Zührî en-Neccâr. 8 Cilt. b.y.: 1. Basım, 1961.
- Şâtıbî, Ebî İshak. *el-Muvafakat fî Usûlü's-Şerîa*. nşr., Abdullah Dıraz. b.y.: Mektebetü't-ticâriyye, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Hatip. *Muğni'l-muhtac ilâ marifeti meânî elfâzı'l-minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1988.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l Kebîr*. thk. Beşar Avvâl Maruf. Beyrut: Darü'l Garbi'l İslami, 1.Basım, t 1996.
- Udeh, Abdülkadir. *Teşrîu'l-Cinâî'l-İslâmî*. Beyrut: Darü'l-Katibü'l-Azalî, ts.
- Var, Mehmet Ali. *Uygulama Yönleriyle Azîmet ve Ruhsat*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vural, Muammer. *İslam Hukukunda Azîmet ve Ruhsat*. Atatürk Üniversitesi, SBE Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Yaran, Rahmi. *İslam Fikhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*. İstanbul: İFAV, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevkî. "Fâsik". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 12/204.İstanbul: TDV Yayınları,1995.
- Zerka, Mustafa Ahmed. *el-Medhal-Fıkhü'l-Amm*. 2 Cilt. Dımeşk: Darü'l-Kalem Matbaası, 3. Basım, 2004.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fî Usûl-ü Fıkıh*. Beyrut: Müessese-i Kurtuba Yayınları, 2. Basım, 1987.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletühü*. 8 Cilt. Dimeşk: Darü'l-Fikir, 2.Basım, 1985.

Zuhaylî, Vehbe. *Nazariyyetü'z-zarûreti's-şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 4. Basım, 1985.

Zuhaylî, Vehbe. *Usûlü'l-Fıkhü'l-İslamî*. Dimeşk: Darü'l-Fikir, 1.Basım, 1986.